

Romo Kalantos susideginimo 30-osios metinės Vytauto Didžiojo universitete

Romo Kalantos susideginimo 30-osioms metinėms paminėti skirta nemažai įvairaus pobūdžio renginių. Stengtasi ne tik minėti, bet ir suprasti šį iš pirmo žvilgsnio neracionalų poelgį, tiksliau apibūdinti jo vietą mūsų šiandienos istorinėje sąmonėje. Akademiniu užmoju siekiant įprasminti R. Kalantos auką išsiskyrė Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros 2002 m. gegužės 14–15 d. surengta mokslinė konferencija „Kaunas 1972: alternatyvioji kultūra, politinis protestas ir kultūrinė rezistencija“. Konferencijos pavadinime išvardyti reiškiniai, kurių kontekste, organizatorių manymu, galima geriausiai paaiškinti 1972 m. gegužės mėn. įvykius Kaune, todėl buvo galima tikėtis, kad jie ir bus konferencijos dėmesio centru. Vis dėlto konferencijos turinys ne visai atitiko jos pavadinimą. Trylika konferencijoje perskaitytų pranešimų galima suskirstyti į tris grupes: 1) skirti tiesiogiai R. Kalantos susideginimo ir su tuo susijusių įvykių įvairiems aspektams; 2) analizuojantys šių įvykių atgarsius bei poveikį; 3) aptariantys platesnį 1972 m. gegužės mėn. įvykių kontekstą. Vertinant labai priekabiausiai galima teigti, kad tik trečios grupės pranešimuose ir buvo analizuojami reiškiniai, įvardyti konferencijos pavadinime.

Pranešimu „Psichologiniai lūžiai ir valdžia (1968–1973 m.)“ konferenciją pradėjęs prof. habil. dr. Bronius Genzelis aptarė istoriografijoje jau nusistovėjusias lūžių datas, nusakančias visuomenės požiūrio į sovietų režimą kaitą nuo okupacijos pradžios iki 1972 m. Septintojo dešimtmečio antroje pusėje jam pavyko išvelgti intelektualinio nonkonformizmo egzis-

tavimą, kuris, pranešėjo teigimu, labiausiai išryškėjo tuo metu pradėtuose leisti kultūros žurnaluose „Kultūros barai“ ir „Nemunas“. Savo išvadą, kad kultūrinė rezistencija buvo vienas svarbiausių veiksnių, subrandinusių jaunimo protestą, pranešėjas grindė akcentuodamas ir tai, kad po Kauno įvykių prasidėjo represijos prieš intelegentiją, kuri, sovietų valdžios manymu, darė neigiamą įtaką jaunimui. Kad sovietinės Lietuvos vadovybė iš tikrųjų kaltino inteligentiją dėl „antivisuomeninių jaunimo veiksmų“, patvirtino dr. Kastyčio Antanaičio pranešime „Sovietinių partinių struktūrų reakcija į 1972 m. įvykius“ pateikti faktai. Dėl galimo neigiamo poveikio SSRS tarptautinei padėčiai viešai stengtasi sumenkinti Kauno įvykių mastą ir reikšmę, vaizduojant juos kaip eilinį chuliganizmo atvejį, tuo tarpu 1972 m. birželio 14 d. vykusiam LSSR partinio aktyvo susirinkime tarp pagrindinių jaunimo sukeltų neramumų kaltininkų buvo paminėti „Nemuno“ žurnalas, Kauno dramos teatras ir kai kurie dramaturgai.

Konkrečiam nukrypimui nuo oficialių meninės kūrybos normų, XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje patraukusiam kauniečių dėmesį, skirtas Edgaro Klivio pranešimas, kuriame jis aptarė Kauno dramos teatre veikusios pantomimos trupės vadovo Modrio Tenisono darbus. Pranešėjas pabrėžė, kad visus M. Tenisono spektaklius vienijo priešprieša tarp individo ir pilkos minios. Tuo jie buvo labai artimi vėlyvojo modernizmo, kuriam būdinga alternatyvų vientisai, oficialiai kultūrai paieška, atmosferai. Vakaruose šis protestas prieš visuotinai pripažintas kultūrinio ir socia-

linio gyvenimo normas buvo pirmiausia susijęs su jaunimo sąjūdžiais. Nagrinėti jaunimo kultūrinės rezistencijos formas aštuntojo dešimtmečio Lietuvoje mėgino bendrą pranešimą skačiusios dr. Laimutė Anglickienė ir dr. Egidija Ramanauskaitė-Kiškina. Jos išskyrė tris to meto jaunimo orientacijų kryptis: bandymą perimti Vakarų jaunimo kultūros, pirmiausia hipių judėjimo, vertybes ir formas; naują etninės kultūros atsiradimą, pasireiškusi žygeivių sąjūdžiu; gilesnio religinio tikėjimo paieškas. Kaip šaltinį panaudodamos kelių asmenų, tuo metu priklausiusių Kaune egzistavusioms hipių ar žygeivių grupėms, gyvenimo istorijas pranešėjos apibūdino dvi pirmąsias kryptis, išryškino jų skirtumus. Apie pirmąją kryptį kalbėjusi L. Anglickienė teisingai pažymėjo, kad šiai kryptčiai priklausę jaunuoliaiėjo ne prieš sistemą, o šalia sistemos, politiniai tikslai jiems buvo svetimi.

Tikėtina, kad trečiosios krypties ignoravimo priežastis buvo tik pranešėjų nenoras lipti į jiems nepažįstamą sritį, tačiau tai, kad konferencijoje nebuvo nė vieno pranešimo, kuriame kaip Kauno įvykių fonas būtų plačiau analizuojamas religinio gyvenimo atgijimas ir tikinčiųjų teisių sąjūdis, verčia įtarti konferencijos organizatorius nesugebėjus peržengti išankstinės nuostatos, kad religinis nonkonformizmas nebuvo tokia svarbi visuomenės laisvėjimo proceso dalis ar bent jau nebuvo tiesiogiai susijęs su 1972-ųjų gegužės mėn. įvykiais. Polinkį atriboti šiuos įvykius nuo kai kurių to meto visuomenės gyvenimo realių ir vaizduoti juos kaip didžiausią protesto prieš sistemą išraišką išdavė ir kitų pranešėjų teiginiai. Antai jau minėtas K. Antanaitis Kauno įvykius visai nepagrįstai pavadino masiškiausia neginkluoto protesto akcija Sovietų Sąjungoje nuo 1917 m. Tuo tarpu apie 1972 m. pradžioje daugiau nei 17 tūkst. asmenų, tarp kurių buvo ir nemažai kauniečių, pasirašytą memorandumą Leonidui Brežnevui dėl tikinčiųjų teisių varžymo tik užsiminė vienas ar du pra-

nešėjai, neskirdami jam didesnio dėmesio, nors tai buvo išties reikšmingas pasipriešinimo aktas. Nebandyta taip pat svarstyti, kas istoriniu požiūriu buvo svarbiau – stichiškas protestas ar organizuotas pasipriešinimas?

Iš pranešimų, kuriuose analizuojami R. Kalantos susideginimo ir po to kilusių jaunimo neramumų atgarsiai (tokių buvo net keturi), paaiškėjo, kad kitaip negu kiti vienalaikiai bandymai kvestionuoti režimo legitimumą (minėtas tikinčiųjų memorandumas, Simo Kudirkos pabėgimas), jie turėjo didesnę atgarsį Lietuvoje nei už „geležinės uždangos“. KGB informacijos suvestinės apie visuomenės reakciją į Kauno įvykius, su kuriomis savo pranešime supažindino Lietuvių išeivijos instituto darbuotojas Nerijus Gudaitis, rodo, kad šie įvykiai buvo gyvai svarstomi, po jų akivaizdžiai padaugėjo „antivisuomeninių“ veiksmų. Tuo tarpu pranešimą apie 1972-ųjų įvykių Kaune vertinimus Vakaruose skaitęs Vilniaus universiteto doktorantas Ramojus Kraujelis patvirtino, kad jie sulaukė mažiau dėmesio nei S. Kudirkos bandymas pabėgti iš žvejybinio laivo ir po to įvykęs jo teismas. Iš Heidelbergo universiteto doktoranto Klausio Fuchso pranešimo „R. Kalantos mirtis Vokietijos spaudoje“ buvo taip pat aiškiai matyti, kad Vakarų pasiekė labai neišsami ir netiksli informacija apie R. Kalantos susideginimą. Nevienareikšmiškai 1972-ųjų įvykiai Kaune buvo vertinami ir lietuvių išeivijos spaudoje. Pranešimą apie tai skaitęs Lietuvių išeivijos instituto vadovas dr. Linas Saldukas pažymėjo, kad nors dauguma išeivijos spaudos leidinių palankiai sutiko žinias iš Kauno, liberalios krypties savaitraštyje „Akiračiai“ R. Kalantos susideginimas buvo vertinamas atsargiau, manant, kad tai gali išprovokuoti režimo represijas, minimalios kultūros laisvės užgniaužimą. Tai akivaizdi išeiviją skaldžiusio skirtingo požiūrio į tuometinę Lietuvos padėtį ir ateities perspektyvas išraiška.

Dviejuose konferencijoje skaitytuose pranešimuose į 1972-ųjų gegužės mėn. įvykius

Kaune bandyta pažvelgti jų dalyvių akimis. Kaune augęs Vilniaus universiteto docentas dr. Algirdas Jakubčionis akademine pranešimo dalį, kurioje apibūdino Kauno įvykių priežastis ir istorinį kontekstą, vykusiai susiejo su nors ir netiesioginio, tačiau arti tų įvykių buvusio stebėtojo prisiminimais. Tuo tarpu VDU magistrantė Rūta Tverkutė bandė atkurti su R. Kalantos susideginimu susijusius įvykius

remdamasi tiesioginių liudytojų parodymais, kurie, deja, buvo išgauti sovietinio KGB, todėl atspindi gerokai ar netgi neatpažįstamai iškreiptą tikrovę. Gaila, kad niekas dabar nemėgina apklausti gyvų tų įvykių dalyvių ir liudytojų. Tiesa, prakalbinti juos, atrodo, būtų nelengvas uždavinys, nes ir minėjimo dienomis tai bandę padaryti žurnalistai skundėsi, kad tie žmonės sunkiai dalijasi praeities patirtimi.

Atitaisymas

Algio Kasperavičiaus pranešime „Kolaboravimas: chronologinės ribos“, išspausdintame leidinio „Genocidas ir rezistencija“ 2001 m. Nr. 1(9) (rubrika „Konferencijos“), p. 85–90, esama apmaudžių klaidų. Pateikiame autoriaus atitaisymus:

86 p. antroje skiltyje, pastraipos pabaigoje po žodžių „turėjo autonomiją“ turi būti taip: „Antai Bretanės kunigaikštystė iki XVI a. turėjo plačią autonomiją Prancūzijos karalystės sudėtyje, dalį jos išlaikė iki pat XVIII a. pabaigos – Didžiosios prancūzų revoliucijos“.

89 p. antroje skiltyje, pastraipoje „Atsakymas“, po žodžio „Pavyzdžiui“ turi būti taip: „ar slovakai buvo vengrų okupuoti nuo IX a. pabaigos, kai vengrai užvaldė slovakų gyvenamą teritoriją, iki pat Pirmojo pasaulinio karo pabaigos XX a., kai susikūrė Čekoslovakijos respublika?“